

ПОУРОЧНА РИТОРИЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В УМОВАХ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ

Палихата Елеонора Ярославівна

Процес модернізації сучасної освіти в Україні передбачає розв'язання найважливіших проблем суспільного життя, однією з яких є вдосконалення риторизації освітніх навчальних закладів різних рівнів акредитації. Потреба обговорення важливих питань для досягнення успіхів у навчанні, політиці, економіці та в інших галузях розвитку сучасного суспільства спонукає до якісного омовлення актуальних освітніх шляхів, студіювання якого потребує досконалого дослідження — розгорнутого і поглибленого.

Жоден крок навчально-виховного процесу суб'єкта не відбувається без діалогічного спілкування. Саме на діалогізацію та всі види красномовства опирається педагогічна освіта. Урок у загальноосвітній школі — це суцільний діалог чи полілог з окремими вкрапленнями реплік-монологів, продукованих учителем або учнями. Але фундаментальним у спеціальному чи мимовільному формуванні діалогічного спілкування є урок української мови, з якого починається засвоєння лінгвістичних знань і відповідних умінь (мовні норми, комунікаційні якості мовлення), паралінгвістичних (жести, міміка, погляд, постава тощо), екстралінгвістичних засобів та засобів логіко-емоційної виразності. У структурі спланованого діалогічного чи полілогічного спілкування на уроках української мови та й інших навчальних предметів виникає монолог як структурний компонент поурочної риторизації (пояснення чи розповідь учителя, розгорнуті відповіді учнів — інформація в рамках опису, розповіді чи роздуму).

Проблемами формування діалогічного, монологічного і полілогічного мовлення займалися відомі лінгвісти (Л. Якубинський, Л. Мацько, Г. Сагач та ін.), лінгводидакти (О. Біляєв, В. Мельничайко, М. Пентилюк, Е. Палихата, О. Єфименко, А. Ляшкевич, В. Ницета, В. Скалкін, О. Орлова), психолінгвісти (М. Жинкін, І. Зимня, Н. Тализіна, О. Леонт'єв, Л. Виготський та ін.).

Незважаючи на наявні дослідження, поурочна риторизація навчального процесу з української мови не була предметом студіювання українських лінгводидактів і потребує ґрунтовного опрацювання. Вимоги сьогодення та комунікаційної риторизації освітнього процесу вказують на актуальність дослідження, спрямованого на вироблення методичних основ продукування міжособистісного спілкування під час навчання, вираження власних думок з урахуванням філософських тенденцій монізму, дуалізму і плюралізму.

Мета статті — висвітлити методичні аспекти функціонування поурочної риторизації навчального процесу під час вивчення української мови.

Для досягнення мети дослідження потрібно розв'язати завдання, що стосуються: 1) аналізу філософського вчення про монізм, дуалізм і плюралізм як творчі ініціативи поурочної риторизації; 2) класифікації діалогічних реплік, характеристики їх за обсягом (еліптичні, однореченнєві, монологічні) та функціонування під час вивчення мовного чи мовленнєвого матеріалу на уроках української мови;

3) висвітлення монологічного, діалогічного і полілогічного спрямування діалогічних едностей на всіх етапах поурочного планування з української мови: актуалізації опорних знань, вивчення нового матеріалу, закріплення вивченого — виконання системи вправ (підготовчих, вступних, тренувальних і завершальних), підсумку уроку.

У студіюванні проблеми використано педагогічні методи наукового дослідження аналітико-синтетичного спрямування, зокрема: *аналіз* актуальних відомостей про визначення понять (риторизація, монізм, дуалізм, плюралізм тощо); *синтез* (загальнонауковий, міжпредметний) для з'ясування ролі різних за обсягом діалогічних реплік; *класифікація та систематизація* практичного матеріалу у структурі риторизації навчального процесу відповідно до поурочного планування; *узагальнення* науково-педагогічної інформації теоретичного і практичного спрямування з досліджуваної проблеми.

Відзначимо, що на сучасному етапі розвитку українського суспільства «освіта поступово, але невпинно еволюціонує в бік риторизації навчального процесу ..., закладаються прекрасні методичні традиції плекання риторичних здібностей молодого покоління» [7, с. 6]. Термін «риторизація», незважаючи на точкове побутування в наукових колах, залишається невідомим багатьом фахівцям галузі філологічної освіти. Учителі, які теж не знайомі з цим поняттям, успішно практично здійснюють *поурочну риторизацію*, досягаючи при цьому прекрасних результатів. Це тому, що поурочна риторизація є одним зі стародавніх і одночасно відновлених методичних підходів до організації освітньої і виховної діяльності педагогів, що знаходяться на етапі її новітнього, науково обґрунтованого становлення. Новизна поурочної риторизації полягає у використанні нестандартних підходів до комунікаційного розвитку школярів і вдосконалення мовленнєвої та мислительної діяльності на уроках української мови.

Взагалі-то тісний взаємозв'язок мови, мовлення і мислення є однією із глобальних проблем мовознавства і лінгводидактики. Мовленнєвий та мислительний види діяльності школярів у процесі поурочної риторизації наближені до природної ситуації поурочного спілкування в різних формах. Мовленнєво мислительна діяльність співрозмовників, відома ще з досократівських часів і діалогізації публічного мовлення Сократа, опирається на діалог як метод пізнання істини. Визначення діалогу як розмови двох або більше осіб вказує на зв'язок риторизації із полілогічним мовленням, а репліки діалогів і полілогів за обсягом можуть сягати монологічних висловлювань і сприяти формуванню комунікаційних умінь і навичок школярів.

Опираючись на знання методики навчання української мови, і риторики зокрема, учителі підвищують рівень комунікаційної компетентності учнів, вибудовують справжні суб'єкт-суб'єктні стосунки між ними, впроваджують у навчальну практику морально-риторичні ідеї, підвищують мотивацію навчання, налаштовують інтеграційні зв'язки між предметами.

Поняття «риторизація» пояснюється як «механізм (процес) переосмислення предмета і способів його викладання, організації освітнього процесу як повноцінного діалогового спілкування за канонами риторики» [2, с. 131] з використанням монологічних реплік — компонентів діалогічних едностей. На нашу думку, *риторизація у лінгводидактиці* — це навчально-виховний процес, що ґрунтується на

основі використання монологічного (для учня — повна відповідь вивченого, вираження власних думок; для вчителя — пояснення, розповідь, мінілекція), діалогічного (бесіди «учитель — учень / учні», «учні — учні»: фронтальна, евристична, підсумкова; обговорювальна) і полілогічного мовлення (попередня підготовка дискусії, диспуту як демонстрація сформованих умінь і навичок продуктивної комунікації школяра на певному етапі навчання, їх проведення) з метою формування комунікаційних якостей школярів, вироблення риторичної культури спілкування.

Процес активної риторизації дітей розпочинається з дошкільного віку, початкових класів, продовжується в основній і старшій школах, у закладах вищої освіти і постійно вдосконалюється впродовж усього життя. У рамках риторизації проводиться навчально-виховний процес майбутніх учителів української мови і літератури, позааудиторна самоосвіта, підготовка до конференцій, круглих столів, дискусій, диспутів і виголошення підготовлених або спонтанних висловлювань.

Узагальнюючи спостереження з вивчення усного мовлення, методика навчання української мови, зокрема риторика, тісно пов'язана з філософією і неминуче торкається проблеми існування основи (причини, мовленнєвої інтенції) продукування висловлювань одним, двома чи багатьма мовцями.

Учені, які визначають процес пізнання об'єктивного світу, навчальної діяльності, розвитку людини, що розгортається в ході поурочної риторизації, опираються на основні парадигми наукового мислення — монізм, дуалізм і плюралізм як актуальні філософські векторні поняття, що використовуються в риторизації навчальної діяльності.

Монізм (від лат. *monos* — один) [3, с. 367], з погляду лінгводидактики, можемо тлумачити як вираження думок однією особою у процесі обговорення певного питання. Звідси й відбувається виведення тематичної термінології «з одного початку, з однієї субстанції» — з «монологу», «монологічного мовлення», з «монологічної репліки» і побудови висловлювання у формі логічної послідовності речень під час розвитку вихідного положення думки для реалізації, здійснення бажання мовця.

Дуалізм (від лат. *dualis* — подвійний) — двоїстість [3, с. 183] пояснюється як вираження двох протилежних або однакових за змістом висловлювань із рівноправними початками, що створюють навколишню дійсність. Звідси беруть початок поняття «діалог», «діалогічне мовлення», «діалогічна репліка», «діалогічна єдність», «діалогічний текст», «діалогічна взаємодія» і весь процес «діалогування».

Плюралізм бере початок із латинського слова «*pluralis*» і пояснюється як множинність поглядів [3, с. 446], припущень, думок у процесі обговорення певного питання чи наявної проблеми. Плюралізмом називають право на одночасне існування багатьох варіантів різних поглядів, навіть суперечливих, а то й антагоністичних світоглядних підходів, міркувань, переконань. Звідси походять поняття «полілог», «полілогічне мовлення», «полілогічний текст».

Взагалі-то філософське вчення про монізм, дуалізм і плюралізм є творчими ініціативами процесу поурочної риторизації в системі навчання української мови, зокрема її розділу — риторики. Відповідно до філософських понять «монізм», «дуалізм», «плюралізм» в українській мові виділяється мовлення у таких формах, як монологічна, діалогічна і полілогічна. У процесі поурочної риторизації беруть активну участь різні жанри мовлення кожної з них.

На всіх уроках в загальноосвітній школі та інших освітніх закладах різних рівнів відбувається *діалогічна взаємодія* між учителями й учнями, компонентами якої є монологічні репліки та полілогічне розгортання навчальної риторизації. *Діалогічна взаємодія* — це рівноправність позицій співрозмовників з обміну інформацією, що виконується за допомогою мовленнєвих дій, мисленнєвих операцій, лінгводидактичної роботи, з урахуванням мотиву і мовленнєвої інтенції, пам'яті, комунікаційних намірів і з дотриманням мовних норм, комунікаційних якостей мовленнєвої культури, мовленнєвого етикету, використанням паралінгвістичних засобів спілкування і засобів логіко-емоційної виразності. У результаті діалогічної взаємодії на уроці створюються діалогічні тексти, що складаються з діалогічних єдностей, які, відповідно, — з діалогічних реплік. Діалогічні єдності й діалогічні репліки в *діалогічному тексті* можуть бути розміщені у послідовності чи непослідовності, залежно від характеру мовлення осіб, які спілкуються, їхньої емоційності або теми спілкування. Отже, *діалогічний текст* — це організована цілісна і зв'язна або незв'язна (що характерно для діалогу) послідовність діалогічних єдностей, які складаються з діалогічних реплік-висловлювань адресанта й адресата, характеризується важливою тематичною інформаційністю, членованістю, певною модальністю, відносною завершеністю і спрямуванням на досягнення комунікаційної мети одного або двох співрозмовників. Сам процес обміну інформацією двох або декількох осіб називається *діалогуванням*. Такий процес побудови діалогічного тексту спостерігається як у побуті, так і в офіційному мовленні, а також під час навчання української мови.

Діалогічна єдність — це комунікаційна одиниця діалогічного чи полілогічного мовлення, що є закономірним об'єктом синтаксичного членування діалогічного тексту. Це змістове сполучення реплік, що синтаксично і семантично пов'язані одна з одною, із яких друга репліка переважно залежить структурно і семантично від першої і без неї не існує. *Діалогічна репліка* — це висловлювання особи в діалозі чи полілозі, складник діалогічної єдності, діалогічного тексту і діалогічного мовлення загалом, а також будівельний матеріал полілогічного мовлення. Створення діалогічного (полілогічного) тексту залежить від мовленнєвої *інтенції*, тобто бажання або потреби одного чи двох мовців висловити свої думки для досягнення комунікаційної мети. У процесі навчального діалогування є потреба: 1) спонукати співрозмовника до мовлення і, відповідно, до сприймання інформації, тобто до слухання; 2) реагувати на спонукання, що може мати подвійну *діалогічну реакцію* (тільки відповідь або відповідь із запитанням).

Діалогічна реакція — це мовленнєва дія (стан, процес), що виникає у певній ситуації за певних умов у відповідь на подразнення на будь-які впливи зовні, враження; це зміна фізичного і психічного стану внаслідок мовленнєвого впливу. Продукування діалогічного тексту залежить від мовленнєвої ситуації, що склалася на час спілкування. *Діалогічна ситуація* — це «конкретна ситуація, в якій беруть участь два співрозмовники, певні обставини, в яких відбувається дія: місце, час, наявність інших осіб. Вона впливає на вибір мовних і позамовних (паралінгвістичних) засобів. Діалогічні ситуації поділяються на природні (в умовах природного мовленнєвого середовища), не пов'язані з будь-якими обмеженнями, і штучні (або вербально описані), що використовуються у навчальному процесі, відображають

передбачені акти мовленнєвого спілкування, до яких готується мовець і спирається у своїй реалізації на засвоєний мовно-мовленнєвий матеріал» [5, с. 10–11].

Діалогічні тексти, діалогічні єдності і діалогічні репліки мають свою класифікацію. Діалогічні тексти, спрямовані на вивчення мовного матеріалу, можна поділити залежно від етапів уроку для: а) перевірки домашнього завдання (виконаної вправи, додаткових запитань і відповідей); б) актуалізації опорних знань (при проведенні бесіди, виконанні підготовчої вправи); в) роботи з підручником під час вивчення нового матеріалу (для закріплення теоретичного матеріалу, в якому бере участь зорова пам'ять, а також для виконання вступної вправи і тренувальних видів вправ (за зразком, за інструкцією, за завданням); г) з'ясування якості засвоєного мовного матеріалу (фронтальна бесіда з вивченого, виконання завершальної вправи) під час проведення підсумку уроку; д) інструкції вчителя до виконання домашнього завдання — вправи і теоретичного матеріалу. Ці діалогічні тексти і складаються з різних діалогічних реплік — еліптичних, однореченнєвих, монологічних, що свідчать про риторизацію навчального процесу.

Діалогічні репліки, спрямовані на вивчення мовного матеріалу, класифікуються: за значенням (стимулюючі, реагуючі і реакційно-стимулючі), за метою висловлювання (спонукальні, інформаційні, питальні, реагуювальні тощо) і за обсягом (еліптичні, однореченнєві і монологічні).

Діалогічні єдності у навчальному процесі класифікуються залежно від наповнення діалогічних реплік як будівельного матеріалу кожної під час вивчення української мови. Вони поділяються на: етикетні, запитання — відповідь, пропозиція — реакція на пропозицію, пояснення учителя — відтворення учнями, завдання — відповідь тощо.

У процесі риторизації навчального процесу монологічними репліками в суцільному поурочному діалозі виступають пояснення вчителя та відповіді учнів на різних етапах уроку української мови. У полілозі під час фронтального опитування, евристичної бесіди використовуються діалогічні репліки, виражені реченням чи мінімонологом (описом, розповіддю або роздумом). В евристичному аспекті система знань (поглядів, думок) суб'єктів, що виникає в результаті опрацювання нового мовного матеріалу, створює особливе бачення об'єкта пізнання, що їх породжує розум школяра на підставі вивченого в результаті процесу навчальної діяльності.

На етапі актуалізації опорних знань і вмінь у рамках застосування методу евристичної бесіди, яка «відкриває широкі можливості для створення ситуації пошуку» [1, с. 65], використовуються репліки монологічного і діалогічного (полілогічного) спрямування переважно для підготовки учнів до сприймання нового мовного чи мовленнєвого матеріалу. До реплік учителя в цій ситуації можуть належати: запитання-речення, запитання-монолог (для уточнення). До реплік учнів відносяться: відповідь-речення, відповідь-монолог. Під час виконання підготовчої вправи, що готує школярів «до вивчення нового матеріалу, до вироблення нових умінь і навичок» [1, с. 78], актуалізуються раніше засвоєні знання і сформовані навички учнів, що стають фундаментом для пояснення учителем нового матеріалу. Основна дидактична мета цих вправ — «забезпечити пізнавальну і психологічну підготовку до сприймання нового матеріалу, зацікавити дітей, актуалізувати в них чуттєвий та

практичний досвід, який має стати опорою свідомого засвоєння програмового матеріалу» [1, с. 78].

Підготовча вправа супроводжується спонукальними чи навідними репліками вчителя, що виражають завдання вправи або надання допомоги учням упродовж її виконання. Через певний інтервал, під час якого виконується вправа, учні продукують репліки-відповіді, що містять результати виконаної вправи. Ці репліки-відповіді можуть бути різними за обсягом — як однореченневими, так і монологічними.

На етапі уроку вивчення нового матеріалу лідером є репліка-монолог учителя під час використання методу пояснення нового матеріалу, яка може перериватися окремими однореченневими репліками-звертаннями до учнів із приводу зосередження ними уваги на демонстраційному матеріалі у вигляді таблиці, схеми чи інших допоміжних опор. Монолог-пояснення (розповідь, шкільна лекція) має призначення: «подати учням навчальну інформацію і забезпечити її сприйняття, осмислення, запам'ятовування» [3, с. 61].

На рівні використання репліки-монологу під час пояснення нового матеріалу використовується метод спостереження над мовними явищами за допомогою реплікування, діалогічної побудови пояснення, що сприяє глибокому усвідомленню ознак мовних явищ, «загострює увагу учнів до окремих, на перший погляд розрізнених, ніяк не пов'язаних фактів мови ..., допомагає в суцільному мовному тексті знайти потрібне явище, привчає аналізувати його, зіставляти з іншими і віднаходити потрібне» [6, с. 17]. У цьому разі природною стає потреба у відшукуванні способів такого впливу на особистість школяра, який дозволив би розкрити його творчий потенціал, «зробити навчання орієнтованим на розвиток креативних компонентів пізнавальної діяльності» [4, с. 5]. Сучасні підходи до розвитку мовної особистості школяра «диктують важливі розробки методики навчання української мови на текстовій основі. Поширення в методиці діяльнісного спрямування призвело до появи текстоорієнтованого підходу в навчанні української мови, який передбачає використання художнього тексту як основної дидактичної одиниці навчання, оскільки саме текст, як продукт мовленнєвої діяльності, виступає метою і результатом цієї діяльності» [4, с. 5]. Текст є тією структурою, в якій усі мовні одиниці розташовані у природному оточенні, в ньому вони об'єднуються у струнку систему, і за його допомогою реалізується метод спостереження над мовою. Репліки учителя укладені в такому порядку, який сприяє усвідомленню нового матеріалу за допомогою використання готового тексту. У них чітко визначені завдання, від яких залежить успіх спостереження й усвідомлення виучуваного. Складні завдання за допомогою реплік-монологів учителя ним деталізуються.

Наступним шляхом вивчення нового матеріалу з української мови є робота з підручником, який вважається методом навчання, що реалізується за допомогою використання учителем діалогічних реплік-запитань, які скеровують на розуміння учнями структури мовного чи мовленнєвого матеріалу, зафіксованого у підручнику, розвивають уміння членувати науковий лінгвістичний текст, призначений для вивчення, виділяти головне, усвідомлювати і запам'ятовувати програмовий матеріал із певної теми. Привчаючи учнів працювати з підручником, учитель «може застосовувати методичні прийоми, що містять завдання: 1) провести вступну бесіду,

що забезпечить зв'язок раніше вивченого матеріалу з тим, що учні вивчатимуть самостійно» (реченнєві репліки учителя і репліки-речення та репліки-монологи учнів); «2) дати інструктаж, у якому наголосити, на чому під час засвоєння матеріалу за підручником треба зосередити особливу увагу, які види роботи виконати (зробити записи, скласти план, передати зміст у формі схеми тощо)» (при цьому вчитель виголошує репліку-монолог); «3) провести заключну бесіду, що має на меті перевірити, як учні засвоїли матеріал, і зробити необхідні уточнення, підвести підсумок роботи» [1, с. 71].

Для закріплення вивченого виконується система вправ, що складається зі вступної і тренувальних, завдання для виконання яких дає учитель, використовуючи різні види реплік (еліптичні, однореченнєві, монологічні). Особливу увагу учитель приділяє реплікам-монологам під час пояснення суті виконання кожної з тренувальних вправ (за зразком, за інструкцією, за завданням), у структуру яких можуть входити аналітичні, трансформаційні, конструктивні, творчі чи комунікаційні завдання.

Під час перевірки виконаних вправ на етапі підсумку уроку відповіді учнів також побудовані у вигляді еліптичних, однореченнєвих і монологічних реплік. Але переважають при цьому учнівські репліки-монологи. Вкрапленнями у відповідях учнів можуть бути уточнювальні діалогічні репліки учителя.

На етапі підсумку уроку використовуємо завершальну вправу або підсумкову бесіду, а часто й обидва види завдань.

Завершальна вправа зазвичай коротка за обсягом, творча за змістом, навчальна за метою проведення, розвивальна за характером, що демонструє уміння учнів самостійно викладати думки, почуття, судження та якість засвоєного на уроці нового матеріалу. Учитель при цьому послуговується різними видами реплік. Наприклад, для «читання» змісту картини на завершальному етапі уроку вчитель проводить бесіду з учнями, які дають відповіді на поставлені запитання до змісту картини і в реченнєвих репліках-відповідях відшукують вивчене на уроці мовне явище, пояснюють його (репліки-монологи) та демонструють ступінь оволодіння новим матеріалом.

Підсумкова бесіда на кінець уроку має на меті продемонструвати знання й уміння учнів із вивченого матеріалу — проводиться діалог: учитель — перший учень, учитель — другий учень, учитель — третій учень. І так залучаються до полілогу (бесіди) учні всього класу або їх більшість (залежно від наповнення класу).

У методиці навчання української мови використовується не тільки поняття «поурочна риторизація», а й «риторизація навчального завдання». Воно передбачає: а) створення навчальної ситуації, що збігається з природною; б) визначення комунікаційного наміру мовців; в) формулювання комунікаційного завдання, спрямованого на досягнення учнями комунікаційної мети; г) використання мовленнєвих жанрів (діалогічних: реплік, едностей, текстів; монологічних (опису, розповіді, роздуму), полілогічних (міні-дискусій).

Отже, *мовленнєвий жанр* — це різновид усного тексту, який забезпечує поурочне спілкування (монологічне, діалогічне, полілогічне). Жанровий різновид визначається метою настанови учителя. Її впровадження в риторичний візерунок поурочного планування забезпечує специфіку жанру. Для того, щоб спонукати учнів до

створення мовленнєвих жанрів процесу риторизації, потрібно їх зацікавити. Наприклад, учитель пропонує учням усього класу взяти участь в опитуванні під час перевірки домашнього завдання, тобто ставити додаткові запитання з вивченої напередодні теми, що перевіряється. Часто запитання учнів класу учитель редагує, і тільки після цього пропонує відповідати. Якщо учень не знає відповіді, то відповідає той, хто ставив запитання. Так створюються природні діалоги «запитання-відповідь», і кількість їх на етапі перевірки домашнього завдання залежить від кількості учнів, яких учитель опитує, та обсягу навчального матеріалу.

Така ж природна мовленнєва ситуація створюється на етапі підсумку уроку, коли одні учні ставлять запитання з теми, що вивчалася на уроці, а інші — відповідають. Риторизація навчального процесу, пов'язана із продукуванням монологічних висловлювань, здійснюється на етапі виконання тренувальних вправ, зокрема *вправ за риторичним завданням*, що має настанову учителя: 1) текстотворчу — побудувати опис, розповідь чи роздум; 2) мовну — використати у створеному тексті елементи теми, що вивчалася на уроці, тощо. Наприклад, учитель дає завдання описати м'яч і використати в тексті речення за метою висловлювання. Таке завдання дається тоді, коли проведена з учнями пропедевтична робота на уроках розвитку зв'язного мовлення, де вони ознайомилися зі структурою опису, розповіді й роздуму. Тоді на аспектному уроці вчитель лише повторює з учнями структурні компоненти того тексту, який учні мають створити. Лише після цього учень приступає до виконання творчого завдання — побудови тексту-монологу.

Риторизація навчального процесу, пов'язана із продукуванням елементів діалогічного висловлювання — реплік, едностей, тексту, здійснюється на етапі проведення підсумку уроку. Для бесіди, що перевіряє якість засвоєння учнями знань, діалогічні репліки-запитання створюють одні учні з корекцією учителя, інші, кого викликає учитель, — відповідають. Діалогічні едності у формі «запитання-відповідь» продукують учні, що сидять за однією партою: спочатку один учень запитує, другий — відповідає. Після побудови двох-трьох діалогічних едностей учні міняються ролями: адресант стає адресатом, а адресат — адресантом, який починає побудову спонукальної репліки, і т. д. Ці риторичні завдання виконують учні у природній ситуації, але під наставницьким контролем учителя.

Риторичні завдання виконують учні впродовж роботи за картиною на етапі закріплення вивченого або підсумку уроку. Учитель дає учням завдання: 1) поставити запитання до картини (побудова реплік-запитань) у такій логічній послідовності, щоб відповіді на них створювали текст-опис (побудова монологічного тексту-опису усно і/або письмово); 2) використати в описових реченнях мовний матеріал, що вивчався на уроці (відповіді-монологи школярів).

Значно важче проводити мінідискусію, яка можлива лише в кінці уроку і за умови ретельної підготовки до неї передусім учителя, який буде ведучим, а також учнів як учасників. Для цього учитель добирає мовну тему, укладає запитання, продумує і формулює навідні завдання, що спонукатимуть учнів до активної участі в дискусії. У цій роботі необхідно враховувати психологічні й вікові особливості школярів. Їхня активність у мінідискусії буде залежати від уміння учителя торкатися інтересів дитини, щоб збуджувати думку і бажання її висловити.

Отже, з урахуванням триєдиної мети уроку, що передбачає ознайомлення з новим мовним чи мовленнєвим матеріалом (залежно від кваліфікації уроку — аспектний чи розвитку зв'язного мовлення), розвиток (психологічний, мовленнєвий, текстотворчий), виховання (естетичне, трудове, моральне, патріотичне тощо) школяра з метою розв'язання риторичних завдань є ефективним шляхом формування в учнів загальноосвітньої школи риторичних умінь і навичок, грамотного, цілеспрямованого усного монологічного, діалогічного і полілогічного мовлення в умовах поурочної риторизації навчального процесу. Розроблення і впровадження в систему освіти нових підходів до вивчення української мови шляхом риторизації навчального процесу сприяє формуванню комунікаційних умінь учнів загальноосвітньої школи з метою навчання досягати комунікаційну мету.

Ми актуалізували увагу на поурочній риторизації навчання української мови на аспектних уроках, але недослідженою залишається проблема усномовленнєвої риторизації навчальної діяльності на уроках розвитку зв'язного мовлення. Вони поділяються на: 1) уроки відтворення почутого — усного або письмового (написання переказів); 2) уроки створення усних чи письмових текстів — написання творів; 3) уроки опрацювання ділового мовлення; 4) уроки роботи над публіцистичним стилем мовленням; 5) уроки діалогування.

Список використаних джерел

1. Методика викладання української мови в середній школі : навчальний підручник / за ред. І. С. Олійника. 2 вид., переробл. й доп. Київ : Вища школа, 1989. 439 с.
2. Минеева С. А. Проблемы и трудности риторизации. *Риторика диалога в становлении научно-гуманистической системы образования : проблемы исследования и преподавания.* Материалы XI научно-практической конференции, 10–11 ноября 2002 г. Пермь, 2002. С. 131–134.
3. Морозов С. М., Шкарапута Л. М. Словник іншомовних слів. Київ : Наукова думка, 2000. 680 с.
4. Палихата Е. Я. Дидактичний текст : навчально-методичний посібник. Тернопіль : Осадца Ю. В., 2018. 200 с.
5. Палихата Е. Я. Короткий словник термінів із методики навчання культури діалогічного мовлення : посібник. Тернопіль : Вектор, 2016. 52 с.
6. Текучев А. В. Методы исследования и методы обучения русскому языку в их взаимоотношениях. *Русский язык в школе.* 1976. № 1. С. 17–25.
7. Федоренко В. Відродження традицій українського красномовства: риторичний аспект вивчення української мови і літератури в школі крізь призму Всеукраїнського семінару методистів обласних інститутів післядипломної освіти. *Українська мова і література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах.* 2008. № 5 (68). С. 4–6.